

DRAGICA KRSTIĆ

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Odjel Zaštita i pohrana

SAŠA TKALEC

Centar za inovacije u kulturi (Hrvatska i Južnoafrička Republika)

IZAZOVI PRI USPOSTAVI ODRŽIVOG SUSTAVA ZAŠTITE KNJIŽNIČNOG FONDA OD KATASTROFA NA PRIMJERU NACIONALNE I SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U ZAGREBU

Sažetak

Uspostavom i razvojem sustava zaštite građe Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (dalje u tekstu: Knjižnica) u kriznim uvjetima, Knjižnica prepoznaje i potvrđuje da je uspješnost rada Knjižnice direktno povezana s njenim uspjehom u zaštiti i osiguranju dostupnosti građe, a da kroz njeno istraživanje i prezentaciju javnosti doprinosi identitetu, inovacijama i razvoju zajednice na lokalnoj/regionalnoj i nacionalnoj razini.

Sustav zaštite građe u kriznim uvjetima skup je kontinuiranih, integriranih i umreženih aktivnosti, protokola, informacija, resursa i suradnika koji osiguravaju učinkovito iskorištenje svih dostupnih resursa za postizanje najveće moguće razine zaštićenosti građe Knjižnice i otpornosti ustanove na ugroze. Procjena ugroženosti, te procjena rizika i otpornosti, kao i identificiranje najboljih prilika za povećanje otpornosti građe na krizne uvjete, povećavaju razinu spremnosti Knjižnice na očekivane krizne uvjete.

Glavni cilj sustava zaštite knjižnične građe i pisane baštine Knjižnice kako u kriznim tako i u redovitim uvjetima poslovanja, je minimizirati odstupanja od referentnih vrijednosti i stanja koje opisuju preporučene uvjete čuvanja i zaštite njezine knjižnične građe i kulturne baštine.

Drugi cilj sustava zaštite građe je povećanje otpornosti Knjižnice kako bi se smanjila učestalost i vjerojatnost da u redovnim i kriznim uvjetima dođe do odstupanja od referentnih vrijednosti, te kako bi se minimizirali gubitci i troškovi, kao i nedostupnost građe ili usluga.

S obzirom na to da prostor zgrade koristi više korisnika nužno je usklađivanje postupanja i obveze u svezi sudjelovanja u sustavu zaštite građe Knjižnice u redovnim i kriznim uvjetima.

Održivost sustava nastoji se postići smanjenjem operativnih troškova, provođenjem aktivnosti koje nisu štetne za osobe, životni i radni prostor i okoliš, povećanjem učinkovitosti i usredotočenosti poslovnih procesa na rezultate, stvaranjem domaćih i inozemnih solidarnih partnerstva, održavanjem radionica, seminara, edukacija, vježbi te nacionalnih i međunarodnih skupova i dr.

Ključne riječi: upravljanje zaštitom, otpornost, krizni uvjeti, katastrofa, nacionalna knjižnica.

1. UVOD

António Guterres, Glavni tajnik UN-a u izjavi iz siječnja 2019. dobro je ilustrirao okolnost koja se prepoznaje i u sklopu provođenja svakog sveobuhvatnog projekta zaštite knjižnične građe: „Kad bih jednom rečenicom morao opisati stanje svijeta, rekao bih da živimo u svijetu u kojem su izazovi sve više isprepleteni, a odgovori na njih sve više parcijalni, i ako se to ne promijeni, to je recept za katastrofu.”

Uspostava jednog cjelovitog i učinkovitog sustava zaštite od katastrofa knjižničnog fonda predstavlja izazov za cijeli sustav, kako same ustanove tako i njenog institucionalnog okruženja.

Upravljanje zaštitom treba biti integrirano s ostalim knjižničnim funkcijama i organizacijskim jedinicama gdje se prikupljaju važne informacije i/ili integriraju različite opcije zaštite u već postojeće radne procese. Takav pristup vodio bi objedinjavanju izoliranih aktivnosti u sustav zaštite knjižnične građe. Osim toga, sustavnim dugoročnim praćenjem stanja knjižnične građe i čimbenika oštećenja/rizika te identificiranjem prilika za povećanje otpornosti prema ugrozama osigurala bi se realna podloga za donošenje strateških odluka na institucionalnoj i nacionalnoj razini.

Svaka knjižnica odabire i provodi one aktivnosti zaštite koje najbolje odgovaraju veličini i prirodi njezinih zbirki, prostoru knjižnice, potrebama korisnika te očekivanjima interesnih skupina s kojima dijeli zajedničke ciljeve. Zbog složenosti problema zaštite i nužnosti multidisciplinarnog pristupa njegovu rješavanju, knjižnice u svijetu traže partnere u srodnim djelatnostima, prvenstveno arhivima i muzejima.

Iako je proaktivno prikupljanje, čuvanje, zaštita, obrada, istraživanje, prezentiranje i omogućavanje korisnicima da pristupe knjižničnoj građi glavni razlog postojanja knjižnica, aktivnosti zaštite knjižnične građe koja se nalazi u okruženju sa sve izraženijim i učestalijim katastrofama pokazale su se nedjelotvorne i nedostatne. Knjižnična građa je pod posebno velikim rizikom od oštećenja jer se nalazi u velikim količinama; zabilježena je na nestabilnim/nepostojanim medijima; ne postoji dovoljno prikladnih spremištinskih prostora i potrebe zaštite gube utrku s rastućim potrebama korisnika.

Nakon velikih požara i poplava u prošlom stoljeću, koji su prouzročili ogromne štete u knjižnicama diljem svijeta, javila se potreba za izradom plana i programa zaštite i spašavanja knjižnične građe u slučaju izvanrednih situacija. No, relativno je malo primjera ili receptata o tome kako uspostaviti održivi sustav zaštite u kriznim uvjetima, iako, s druge strane, postoji velik

broj ustanova u kulturi u Hrvatskoj i u inozemstvu koje su izložene kriznim uvjetima raznih intenziteta.

Segmentiranost javnog sektora još uvijek je u mnogim zemljama vrlo izražena, a očekivanja vlasnika i korisnika sve više podrazumijevaju visoku razinu otpornosti knjižnica na krizne događaje i kontinuiranu dostupnost njihovih usluga.

Motivacija za ovakve zahtjeve je opći društveni i tehnološki pomak prema boljem predviđanju, snažnijoj prevenciji incidenata te povećanoj otpornosti na krizne uvjete, koji se onda difuzijom preslikava i na sektor kulture.

Također, dio motivacije je čisto pitanje ekonomičnosti djelovanja. Svjetske statistike pokazuju da se jedan euro uložen u prevenciju i povećanje otpornosti ustanove vraća kao 7 eura manjih troškova nastalih uslijed katastrofa.

Smanjena sredstva i promijenjena društvena struktura koja potiče razvoj poduzetničkog duha pred Knjižnicu postavlja uvjete uspješnog i učinkovitog rada. Uspješnog u smislu smanjenja troškova poslovanja (pa tako i zaštite), kao i daljeg financijskog osamostaljivanja. Učinkovitog u smislu poboljšanja kvalitete proizvoda i usluga, kroz veće otvaranje prema javnosti i bližu suradnju sa srodnim ustanovama i lokalnom sredinom.

U svezi ove ekonomičnosti, međutim, dolazi do raskoraka u utvrđenim činjenicama i odabranom ponašanju. Naime, katastrofe su rijetki događaji koji ne zahvaćaju sve generacije jednako ili uopće, te gubitak društvenog institucionalnog sjećanja, kao i smanjenje percipirane vrijednosti baštine (stopa opadanja društvene vrijednosti, eng. *social discount rate*) s protokom godina, utječu na smanjeni politički, društveni i institucionalni osjećaj hitnosti za povećanje spremnosti i otpornosti ustanove na katastrofe. A to je upravo suprotno okolnosti da se protokom godina povećava vjerojatnost ponavljanja katastrofalnog događaja u promatranom povratnom razdoblju.

Dodatno, od knjižnica se očekuje da u kontekstu nužne ekonomičnosti i vidljivosti opravdaju i iznova osmisle svoje postojanje u aktualnom, naizgled visokokonkurentnom digitalnom okruženju, na način da iznađu nove i/ili redizajnirane, suvremene načine da podupiru i potiču razvoj zajednica kojima služe.

Povrh toga, sve su češći zahtjevi vlasnika (najčešće države) da knjižnice dio svojeg poslovanja fleksibiliziraju izdvajanjem pojedinih aktivnosti vanjskim dobavljačima (outsourcing), a svoje djelovanje sufinanciraju na nekom „tržištu“ ili „tržištima“ pružanjem raznih usluga ili prilagođavanjem aktivnosti kako bi privukli veći broj platežno sposobnih korisnika i donatora/sponzora.

Ovakvi zahtjevi djelovanja na „tržištu“ implicitno predstavljaju zahtjev prema ustanovama da razviju nove marketinške i ljudske resurse, kapacitete

i strategije, ne uvijek bez posljedica na standard osnovne djelatnosti, kako bi mogle djelovati u kontekstu kulturnog natjecanja, i to zbog globalizacije informacijskih sadržaja, porasta kulturnog turizma i mobilnosti, zapravo – na regionalnoj i globalnoj razini.

2. IZAZOVI

U sklopu raznolikih gospodarskih, tehnoloških i društvenih pritisaka na pojedince i društvo, urbanizacijskih, poljoprivrednih i industrijskih pritisaka na okoliš, uslijed klimatskih promjena, smanjenih proračuna za razne društvene i kulturne kategorije, te uslijed nesavršenosti i ispada gospodarskih, društvenih i političkih sustava, nastaju brojne, složene i sve više isprepletene ugroze.

Ovakve složene ugroze na posredan i neposredan način, kroničnim ili akutnim djelovanjem, pojedinačno, kombinirano ili kaskadno, iako u svakom od slučajeva s potencijalno jednako značajnim posljedicama, mogu ugroziti i odmah ili s vremenom uništiti knjižničnu građu koja predstavlja temeljni razlog postojanja ustanova knjižnica.

U ovakvoj konstelaciji složenih i međusobno povezanih ugroza mogu se prepoznati brojni izazovi pri uspostavljanju (i održavanju) djelotvornog sustava zaštite knjižnične građe, no u ovom članku će se obraditi odabrani izazovi: interoperabilnost, solidarnost, cjelovitost i održivost. Njihovo postizanje je prilično jednostavno i razumljivo, ali zahtijeva strpljenje te više godina sustavnog i kontinuiranog rada na usklađivanjima i razvoju odnosa u sustavu i među sustavima.

2.1. INTEROPERABILNOST

Interoperabilnost podrazumijeva konvergenciju sustava same ustanove, unutarsektorsku i međusektorsku, te međukulturalnu i međunarodnu suradnju i razmjenu koja omogućava dosljedno, precizno i točno prenošenje informacija, te usklađeno i učinkovito djelovanje na postizanju utvrđenih zajedničkih ciljeva.

Postizanje interoperabilnosti može biti dugotrajan i složen postupak koji zahvaća mnogo suradnika iz različitih područja djelovanja, te se odvija na nelinearan način u mnogo iteracija konzultacija i prilagodbi svih uključenih.

S obzirom na to da je sektor hitnih službi koje djeluju u kriznim uvjetima, pogotovo na razini Europe, (makar formalno) relativno dobro razvijen i usklađen, a sektor kulture relativno (formalno i praktično) nerazvijen u tom segmentu, to stavlja nešto veći teret prilagodbi na sektor kulture, ali ista okolnost možda i pojednostavljuje cijeli postupak postizanja interoperabilnosti.

Složenosti postizanja interoperabilnosti proizlazi iz niza okolnosti, a ovdje se spominje nekoliko temeljnih:

- Sporadične unutarsektorske suradnje i razmjene (unutarsektorski silosi), zbog čega razni podsektori kulture mogu imati bitno različite pristupe procjeni rizika, provođenju preventivnih mjera, te odziva na krizne uvjete

- Sporadične međusektorske suradnje i razmjene (sektorski silosi), zbog čega rukovoditelji iz sektora kultura često nisu dobro upoznati sa sustavom civilne zaštite i hitnih službi koje djeluju u kriznim uvjetima, i obrnuto, profesionalci hitnih službi ne poznaju dobro specifičnosti kulturnog sektora. Komunikacijski protokoli i protokoli za okupljanje snaga te pravovremeno i odgovarajuće djelovanje u kriznim uvjetima unutar sektora kulture i između pojedinih sektora ne postoje, nisu ujednačeni ili nisu uvježbani

- Propisi u sektoru kulture, kao i djelovanje u smislu razvoja sektorskih politika i smjernica, nisu optimizirani za djelovanje u kriznim uvjetima, te postoji mnogo neiskorištenih mogućnosti da se oslone na postojeći sustav djelovanja u kriznim uvjetima.

Pogodnosti koje doprinose postizanju interoperabilnosti su osobito sljedeće:

- Standard i smjernice iz serije ISO 31000 odražavaju se u raznim metodologijama i pristupima koji se primjenjuju jednako u kulturnom sektoru i sektoru hitnih službi

- Krovna europska i nacionalne platforme za smanjenje rizika od katastrofa objedinjuju sve nacionalne sektore, uključivo kulturni sektor, što omogućuje forum za interdisciplinarnu raspravu i umrežavanje

- Postoji povećano razumijevanje i povećani zahtjevi za aktivnostima koje doprinose procjeni rizika i povećanju otpornosti ustanova u kulturi, zbog istraživanja koja su utvrdila ekonomičnost preventivnih aktivnosti.

Sustavi redovitog i izvanrednog djelovanja ustanova u kulturi, kako knjižnica koje skrbe za knjižničnu građu tako i službi koje djeluju u kriznim uvjetima u sklopu sustava civilne zaštite, ponekad se značajno razlikuju.

Razlike se mogu odnositi na prioritete, dostupne razine stručnosti za pojedine usko specijalizirane sektore kao što su knjižnice i knjižnična građa, pravna osnova koja uvjetuje sustav djelovanja i nadležnosti može biti specifična i ne sasvim usklađena, a razlike i raskoraci mogu postojati na sasvim tehničkoj, operativnoj, logističkoj razini, kao što je prikazano u Tablici 1 u nastavku.

Tablica 1: Pregled nekih razlika koje predstavljaju izazov međusektorskoj interoperabilnosti.¹

¹ Sadržaj Tablice 1, kao i ostalih tablica u ovom dokumentu većinom je preuzet iz prezentacije „Interoperabilnost u sustavu upravljanja rizicima od katastrofa“. Prezentaciju

	<i>Sektor kulture / knjižnica</i>	<i>Sektor civilne zaštite</i>
<i>Prioriteti u kriznim uvjetima</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. zaštita osoba 2. zaštita knjižničnog fonda 3. zaštita i sigurnost informacijskog sustava 4. zaštita i sigurnost zgrade 5. kontinuitet poslovanja 	<ol style="list-style-type: none"> 1. zaštita osoba 2. zaštita životinja 3. zaštita okoliša 4. zaštita industrije/materijalnih dobara 5. zaštita kulturne baštine
<i>Pravna osnova za uspostavu sustava zaštite građe u kriznim uvjetima</i>	<p><i>Temelji dokumenti</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ▪ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima ▪ Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti ▪ Zakon o muzejima ▪ Zakon o zaštiti od požara, Zakon o zaštiti na radu i sl. ▪ Međunarodni propisi te statuti ustanova, interni i sektorski pravilnici, smjernice te strateški i planski dokumenti, najbolja praksa 	<p><i>Temelji dokumenti</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zakon o sustavu civilne zaštite ▪ Zakon o sustavu domovinske sigurnosti ▪ Zakon o obrani ▪ Zakon o kritičnim infrastrukturama ▪ Zakon o zaštiti okoliša ▪ Zakon o zaštiti od elementarnih nepogoda, i drugi <p>te specifični zakoni, sektorski pravilnici, smjernice te strateški i planski dokumenti, najbolja praksa</p>
<i>Nadležnosti u redovnim i kriznim uvjetima</i>	<p><i>U redovitim uvjetima</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ustanova ▪ Ministarstvo kulture ▪ Nositelji osnivačkih prava ustanova ▪ Lokalna uprava i samouprava ▪ Matične ustanove na državnoj razini (NSK, MDC, HDA) <p>te drugi nositelji civilne zaštite i civilni nositelji obrambenih priprema</p> <p><i>U kriznim uvjetima</i></p> <p>Ustanova, stožer civilne zaštite</p>	<p><i>U svim uvjetima</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ministarstvo unutarnjih poslova ▪ Ured za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba ▪ Lokalna uprava i samouprava ▪ Ministarstvo obrane <p><i>U kriznim uvjetima osobito</i></p> <p>Stožeri civilne zaštite, krizni stožeri, operativne snage vatrogasaca / Hrvatske gorske službe spašavanja (HGSP), Hrvatskog Crvenog križa (HCK), pravne osobe, povjerenici, postrojbe civilne zaštite...</p>

je pripremio i održao Saša Tkalec ispred Centra za inovacije u kulturi 23. svibnja 2019. na sastanku za predstavnike ustanova u kulturi na poziv Ureda za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba.

<p><i>Logistika interoperabilnosti u kriznim uvjetima</i></p>	<p><i>Situacija u kriznim uvjetima</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zahvaćeni su djelatnici ustanove ▪ Kratka autonomija ustanove ▪ Ispad svih sustava ▪ Otvoreni prostor (staklena ovojnica) 	<p><i>Situacija u kriznim uvjetima</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nesavršena informacija ▪ Ograničeni kapaciteti, totalni zahtjevi ▪ Prioritiziranje, preopterećenje ▪ Ograničeno vrijeme i energenti
	<p><i>Zahtjevi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Djelovanje unutar 48 sati ▪ Velike količine građe <p>AMK+</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Višestruke ugroze, spremišta ▪ Domaća i ino stručna pomoć ▪ Transport (spremnici, rute) ▪ Logistička potpora postrojbama 	<p><i>Zahtjevi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Komunikacijski kapaciteti ▪ Kriteriji za žurno odlučivanje (što, kako, tko, kuda, ...) ▪ Sektorska spremnost i vodstvo ▪ Transport, evakuacijski putevi ▪ Logistička potpora postrojbama

Jedan od izazova temeljnom razumijevanju unutar i između sektora pa time i interoperabilnosti je razumijevanje rizika, način procjene rizika, te izražavanje i upravljanje razinama rizika i prioritetima za djelovanje.

Izazov proizlazi iz toga da makro-procjene rizika koje se pripremaju za razinu države, regije i pojedinih mjesta/gradova izrađuju se i koriste na bitno drugačiji način od mikro-procjena rizika za razinu sektora, podsektora ili pojedine ustanove/zbirke (ili grupu ustanova, primjerice solidarnu mrežu knjižnica i drugih srodnih ustanova), kao što je prikazano u Tablici 2.

Tablica 2: Interoperabilnost na razini procjene (i razumijevanja) rizika

<i>Procjena rizika u kulturnom sektoru</i>	<i>Procjena rizika u sustavu civilne zaštite</i>
<p><i>U sklopu redovnog poslovanja</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Sustav financijskog upravljanja i kontrola u javnom sektoru (FMC) <p><i>U sklopu zaštite od katastrofa</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Služba zadužena za zaštitu na radu, zaštitu od požara, zaštitu okoliša, zaštitu i spašavanje, civilnu zaštitu <p>Razrađuju se specifične sektorske metodologije i smjernice, temelji se na standardu: ISO 31000: Procjena rizika</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Provodi se <i>periodički na razini cijele države</i> i lokalne zajednice. ▪ Takva Procjena rizika predstavlja <i>temeljni dokument</i> za unapređenje sustava civilne zaštite, obrane i dugoročno planiranje te povećanje otpornosti pojedinaca te javnih i privatnih organizacija u svim sektorima i na svim državnim razinama. <p>Razrađuju se specifične sektorske metodologije i smjernice, temelji se na standardu: ISO 31000: Procjena rizika</p>

U tom smislu, na razini ustanove svi djelatnici, uključivo menadžment, kako bi učinkovito upravljali mikro-rizicima moraju imati praktičan alat za kontinuirano praćenje i vizualiziranje učinka mikro-rizika na razini zbirke i ustanove, kao i svakog pojedinog odjela unutar ustanove.

Na razini zbirke

Konzervatori u brojnim baštinskim ustanovama u svijetu koriste metodologiju upravljanja rizikom u zaštiti baštinskih zbirki (i u slučaju katastrofa) na temelju „deset čimbenika oštećenja“:^{2,3,4,5}

- 1) izravna fizička sila (potres, vibracije, udarac, trošenje itd.),
- 2) krađa i vandalizam,
- 3) vatra,
- 4) voda,
- 5) štetnici (kukci, glodavci, ptice, bakterije, plijesni itd.),
- 6) onečišćenje zraka (štetni plinovi, čestice prašine, soli, masnoća itd.),
- 7) svjetlo i zračenje (UV i IR),
- 8) neprimjerena temperatura,
- 9) neprimjerena relativna vlaga,
- 10) gubitak/nedostupnost predmeta i/ili gubitak/nedostupnost podataka.

Navedena klasifikacija potencijalnih opasnosti pomaže pri upravljanju rizikom oštećivanja građe. Primjerice, fizikalne sile (čimbenik oštećenja) koje djeluju na knjižničnu građu ili na cijelu zbirku mogu uzrokovati deformaciju, ili lomove, ili površinske gubitke (rizici). Rizici su u osnovi isti kada fizikalna sila uzrokovana potresom baci predmete na pod (opasnost) i oni se oštete, ili ako predmeti padnu prilikom nespretnog rukovanja građom (druga opasnost). Međutim, ako su predmeti pravilno smješteni (ne na pretrpanoj polici) i dobro pridržavani, tada su zaštićeni od ovih opasnosti.

U pogledu šteta od vode koje se redovito javljaju u baštinskim ustanovama uzroci mogu biti prirodne pojave, tehnološke opasnosti ili mehanički kvarovi. Nažalost, većina problema vezanih uz vodu su posljedica nezgoda

2 Michalski, S. A Systematic Approach to Conservation: Description and Integration with Other Museum Activities.//Preventive Conservation Practice, Theory and Research/ eds. A. Roy, P. Smith. London: IIC, 1994, str. 8-11.

3 Waller, R. Conservation Risk Assessment: A Strategy for Managing Resources for Preventive Conservation.// Preventive Conservation Practice, Theory and Research/ eds. A. Roy, P. Smith. London: IIC, 1994, str. 12-16.

4 Fry, C.; Xavier-Rowe, A.; Halahan, F.; Dinsmore, J. What's causing the damage? The use of a combined solution-based risk assessment and condition audit.// Museum Microclimates/eds. T. Padfield, K. Borchersen. Copenhagen: National Museum of Denmark, 2007, str. 107-114.

5 Agents of deterioration. Dostupno na: <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/agents-deterioration.html>. (14.8.2019.)

ili nemara, npr. curenje vode iz cijevi i oborinske vode. Neki od čimbenika i događaja koji dovode do oštećenja vodom prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3: Čimbenici koji uzrokuju oštećenja vodom⁶

prirodni	tehnološki/mehanički	akcidenti⁷
<ul style="list-style-type: none">• pljusak• uragan• susnježica, tuča, snježna oluja• trenutna poplava• sporo rastuće vode (poplava)• tsunami (ako se nalazi na obali u blizini seizmičkog područja)• otapanje snijega• visoka razina podzemnih voda• smještaj u neposrednoj blizini rijeka, jezera ili brana	<ul style="list-style-type: none">• kvar/nedostatak na odvodnim kanalima• kvar sprinkler sustava• pucanje cijevi s vodom (može biti uzrokovano smrzavanjem ili građevinskim radovima)• prodor oborinskih voda kroz krov• propuštanje iz sustava grijanja, ventilacijskog sustava ili sustava za klimatizaciju• izlivanje vode iz sudopera, kanalizacijskih otvora, sanitarnog čvora• korištenje vode tijekom izgradnje i renoviranja• loše izolirana zgrada• odvodni kanali ne mogu prihvatiti velike količine oborinskih voda	<ul style="list-style-type: none">• voda koja se koristi za čišćenje kemijskih izljeva• voda koja se koristi za gašenje požara (sprinkler sustav i/ili vatrogasno crijevo)

Čak i kratak doticaj s vodom može uzrokovati teška oštećenja nekih vrsta građe. Situaciju dodatno komplicira to što je građa heterogenog sastava i različitog stupnja degradacije.

U Tablici 4 su navedeni primjeri uobičajenih oštećenja različitih knjižničnih materijala nastalih djelovanjem vode.

Tablica 4: Primjeri oštećenja knjižničnog materijala uzrokovanih vodom⁸

materijal	oštećenja uzrokovana vodom
knjige	omekšavanje, izobličenje, razlijevanje tinte i boje, mrlje, omekšavanje, izobličenje i potom otvrdnjavanje (sušenjem) kožnih uveza

6 <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/agents-deterioration/water.html> (29.8.2019.)

7 Akcident - nenamjerni, iznenadni i neočekivani događaj koji uzrokuje štetu za ljude, imovinu ili okoliš.

8 <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/agents-deterioration/water.html> (29.8.2019.)

koža	biljno štavljena koža se smanjuje/skuplja, izobličenje, mrlje/promjena boje, razgradnja kolagena i pretvorba u želatinu
metal	reaktivni metali korodiraju (npr. željezo), postojeća korozija ubrzana
papir	omekšanje, razlijevanje tinte, mrlje, izobličenje, nabori
fotografije	omekšani papir, bubrenje želatine, mrlje, nabori, izobličenje
tekstil	razlijevanje tinte, mrlje
drvo	skupljanje, izobličenje, promjena boje, cijepanje, delaminacija, bijeljenje lakova, gubitak spojeva/dijelova, bubrenje
svaki organski materijal	plijesni

Pri procjeni stanja, odnosno utvrđivanju oštećenja predmeta, pomažu različiti atlas, odnosno katalogi oštećenja, koji daju pregled poznatih oblika oštećenja na pojedinoj vrsti građe.^{9,10} Oštećenja su klasificirana prema obliku, vrsti, izgledu i porijeklu, a građa kategorizirana na temelju očuvanosti, stabilnosti/postojanosti, uporabnosti i potrebnom tretmanu.

Na razini ustanove

Zaštita knjižnične građe koja se čuva u NSK nije izolirana djelatnost. Ona se tiče svakog odjela ustanove, jer sigurnost građe, zgrade i prostora, te načini postupanja s građom kroz cijeli sustav knjižnice neposredno utječu na njezinu trajnost.

Na razini ustanove poželjno je da rukovoditelji i djelatnici raspoložu snažnim ali jednostavnim alatom koji složene, nelinearne rizike pretače, za kratki rok, u dovoljno dobru linearnu skalu koja mjeri mikro-rizike i omogućava praćenje napretka tijekom cijele godine, te skupno na razini ustanove.¹¹ Ovakav način kontinuiranog upravljanja mikro-rizicima na razini ustanove

9 Van Camp, K. *Damage Atlas for Photographic Materials: Analogue objects*. CeROArt, 6 (2010). Dostupno na: <http://ceroart.revues.org/1770> (25.02.2011)

10 *Archives Damage Atlas: A tool for assessing damage*.// Compiled by Peter van der Most, Peter Defize, John Havermans. Edited by Erik van der Doe. The Hague: Metamorfoze. 2010. (englesko izdanje Schadeatlas archieven objavljenog 2007.) Dostupno na: <http://www.nationaalarchief.nl/images/Archives%20Damage%20Atlas.pdf> (25.02.2011)

11 Jedan način vizualiziranja i sindiciranja rizika dan je u priručniku „ABC Method: A risk management approach to the preservation of cultural heritage“. Također, može se samostalno ili u kombinaciji s ABC metodom koristiti i jednostavna numerička LOG-metoda, opisana u članku: Saša Tkalec, „LOG-method: a numerical tool in cultural heritage risk & resilience management“, Zbornik konferencije Management & Safety 2018, održane 15. i 16. lipnja 2018. u Ohridu/Makedonija, The European Society of Safety Engineers (2018), str. 58-64.

pretpostavlja sveobuhvatnu reviziju rizika svake dvije ili tri godine, odnosno po značajnim promjenama u sustavu ili okruženju ustanove.

S druge strane, makro-rizici su stabilniji od mikro-rizika, te se njihova procjena provodi svakih 5 do 7 godina na razini države, te se potom kroz redovnu ili izvanrednu reviziju rizika na razini ustanove, svake dvije ili tri godine, održava u prilagodabama same ustanove.

Procjena makro-rizika i mikro-rizika, bez obzira na sve praktične razlike, počiva na istim osnovnim principima i proizlazi iz, u osnovi, jednakih metoda procjena. Stoga procjena makro-rizika i mikro-rizika temeljem istog standarda ISO 31000 predstavlja dobar temelj za osiguranje konzistentnosti sustava i jednako razumijevanje rizika.

Procjena mikro-rizika može imati više parametara, ovisno o odabranoj sofisticiranosti numeričke metode. Jedan od ciljanih parametara (u slučaju da nije odmah dostupan ili razrađen) u svakom slučaju bi trebala biti i (relativna) vrijednost štićene knjižnične građe.

Poseban problem s kojim se knjižnice suočavaju jest valorizacija pojedinog dokumenta. Unutar fonda postoje značajniji primjerci i oni manje značajni, ali su dvojbeni kriteriji po kojima se u određenom trenutku takav sud donosi, jer svako vrijeme ponovno revalorizira i relativizira te kriterije. Iskustvo ukazuje da nema nevažnih dokumenata, te da je očuvanje integriteta intelektualnog stvaralaštva osnovna zadaća nacionalne knjižnice i od interesa za općedruštveni napredak.

Pri vrednovanju knjižnične građe mogu se koristiti postojeći zakoni i propisi. *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* daje općenite kvalifikacije pokretnoga i nepokretnoga kulturnog dobra, a iz njega izvedeni *Pravilnik o registru kulturnih dobara Republike Hrvatske*¹² nalaže izradu posebnih uputa za vrednovanje kulturnih dobara predloženih za upis.

Vrijednost građe/zbirki može biti procijenjena na temelju njezinog intelektualnog sadržaja, povijesne i materijalne vrijednosti. Isti kriteriji mogu se koristiti u različite svrhe, pa tako i za odabir građe za zaštitu/digitalizaciju. U Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju¹³ u okviru projekta Hrvatska kulturna baština dani su kriteriji za odabir stare rukopisne građe i stare tiskane građe. Neko iskustvo u vrednovanju dokumenata na papiru postoji, no suglasnost oko kriterija teško je postići.

Valorizacija može imati razne učinke, a jedan od njih je grupiranje knjiž-

12 Pravilnik o registru kulturnih dobara. <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232236.html> (23.07.2019.)

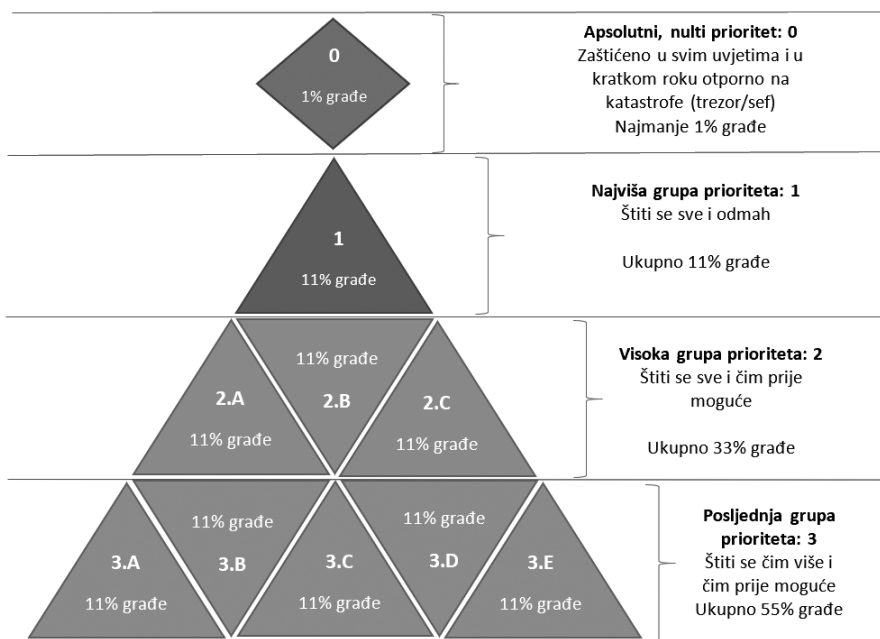
13 Smjernice za odabir građe za digitalizaciju. Radna verzija. Nacionalni projekt „Hrvatska kulturna baština“: Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe“ (studeni 2007.). Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.2007. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/590089.smjernice_odabir.pdf (1.9.2019.)

nične građe u kategorije, koje u slučaju djelovanja u katastrofama pomažu u maksimiziranju zaštite svih vrijednosti koje knjižnica čuva.

Na Dijagramu 1 prikazan je jedan dekadski način grupiranja vrijednosti knjižnične građe, koji je jednako lako razumljiv stručnjacima iz sektora kulture, kao i stručnjacima iz sektora civilne zaštite. Sustav se temelji na građi koja je već (maksimalno) apsolutno zaštićena (nulta kategorija, 1%), te piramidalno raspoređenim kategorijama od po otprilike 11% (najviša 1. grupa prioriteta 11%, visoka 2. grupa prioriteta 33%, posljednja 3. grupa prioriteta 55%; pri čemu 2. i 3. grupa prioriteta mogu imati potkategorije).

Sustav oznaka koji održava ovakvo grupiranje knjižnične građe ustanove u tri grupe prioriteta, s jednom apsolutnom grupom, ovisno o njezinoj relativnoj vrijednosti, pomaže osobama i postrojbama koje interveniraju u kriznim uvjetima da bez dubinskog ili ikakvog poznavanja same građe koju su došli zaštititi mogu maksimizirati očuvanje vrijednosti građe ustanove.

Dijagram 1: Jedan mogući dekadski način prioretiziranja knjižnične građe u sklopu uspostave sustava zaštite knjižnične građe u kriznim uvjetima.

Jednostavan i lako razumljiv sustav prioretiziranja i označavanja prioriteta, koji proizlazi iz procjene rizika koja se temelji na makro-procjeni rizika te na jednakim principima koji slijede iz primjene istog standarda ISO 31000,

predstavlja temeljni element kompatibilnosti i značajan element interoperabilnosti sustava.

2.2. SOLIDARNOST

Solidarnost podrazumijeva suradnju i međusobnu potporu srodnih ustanova unutar kulturnog sektora. U redovnim uvjetima poslovanja, solidarna mreža služi za razvoj sustava zaštite i difuziju dobrih praksi, dok u kriznim uvjetima ovakav način organizacije djeluje kao oblik redundancije ljudskih resursa, što je samo po sebi element otpornosti sustava.¹⁴

Solidarnost među srodnim ustanovama (u kulturi) je osobito važna zbog barem dva razloga:

- Kada je ustanova zahvaćena katastrofom, tada su u pravilu i svi njezini djelatnici zahvaćeni katastrofom. Zbog toga najčešće nisu (sasvim ili uopće) dostupni kako bi pokrenuli odgovor na katastrofu, s obzirom da mogu biti nedostupni, brinući se za sebe, obitelj i prijatelje, i svoju imovinu. S obzirom na to da su službe za djelovanje u kriznim uvjetima posvećene zaštiti ljudskih života, ustanova i njezina knjižnična građa je prepuštena sebi i dostupnim vlastitim sustavima zaštite (bez posade).

U slučaju da je ustanova uspostavila svoju solidarnu mrežu¹⁵, tada se može osloniti na svoje solidarne partnere (koji nisu zahvaćeni katastrofom) i njihove kapacitete kao redundantni sustav upravljanja i djelovanja. Solidarni partneri tada sukladno utvrđenim protokolima za krizne uvjete upravljaju odzivom i oporavkom neposredno nakon nastupa katastrofe, uvažavajući da su prvih 48 sati ključni za zaštitu knjižnične građe. U tom početnom razdoblju od 48 sati nakon katastrofe građa može biti još uvijek relativno netaknuta, nekontaminirana, kratkotrajno može biti izložena ekstremnim mikroklimatski uvjetima, u kaosu katastrofe još uvijek nije došlo do otuđenja ili uništenja građe, te je postojeća oštećenja lakše sanirati, odnosno konzervirati.

- Kada ustanova bude obuhvaćena katastrofalnim događajem, tada su njeni djelatnici, koji od svih ljudi na svijetu posjeduju najviše i najpreciznija znanja o ustanovi, njezinima tehničkim značajkama i vrijednom baštinskom sadržaju, kao i specifičnim knjižničarskim te konzervatorsko-restauratorskim postupcima za zaštitu građe, također uglavnom onesposobljeni i nedostupni.

14 Vidi članak: Saša Tkalec, „First Response in Disasters: Safety and Security“, Zbornik radova konferencije International Conference on Cultural Heritage and Disaster Risk Reduction, održane 18.-20. studenoga 2013. u Bangkoku/Tajland, u organizaciji SEAMEO SPAFA i Japan Foundation, (2013)

15 Vidi članak: Tkalec, S., Kristić, D.: Resilience to disaster and business continuity of libraries. Conference “Crisis Management Days”, University of Applied Sciences and Ministry of the interior, Šibenik/Croatia, 27-29 May 2019.

Gubitak tog znanja, koje je ključno upravo u kriznim uvjetima, predstavlja katastrofu samu po sebi. Djelovanje nestručnih djelatnika, volontera i stručnjaka iz drugih sektora (djelatnika vatrogastva, civilne zaštite, policije i samoorganiziranih građana), koji unatoč najboljim namjerama ne znaju nužno stručno postupati s knjižničarskom građom, može uzrokovati nepotrebna dodatna oštećenja na građi.

Stoga reakcija solidarne mreže, koja je u postupku formiranja i razvoja postala upoznata s građom, rasporedom i sustavima zaštite knjižnice, može biti brza, odmjerena i precizna, te time izrazito učinkovita, optimizirajući zaštitu vrijednosti građe knjižnice.

Solidarnost, odnosno uspostava solidarne mreže ustanove mora biti u skladu s postojećim sustavom djelovanja u kriznim uvjetima na nacionalnoj razini, te ga nadopunjavati i na stručan način osnaživati. U Tablici 5 navedene su osnovne odgovornosti u sustavu djelovanja u kriznim uvjetima u kulturnom sektoru i sustavu civilne zaštite na nacionalnoj razini, na koji se solidarna mreža oslanja i nastavlja.

Poštovanje postojećeg sustava predstavlja oblik izgradnje i nadopunjavanja nacionalnog sustava zaštite, te kroz usklađeno djelovanje, povrh unutar-sektorske solidarne mreže, ostvaruje se i osnažuje međusektorska suradnja i solidarnost.

Tablica 5: Odgovornosti u kriznim uvjetima u sektorima

<i>Kulturni sektor i knjižnice</i>	<i>Sektor civilne zaštite i hitnih službi</i>
<p><i>U redovitom poslovanju</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Upravljanje institucionalnim rizicima, otpornošću, spremnosti ▪ Planiranje, investiranje ▪ Istraživanje i razvoj ▪ Sektorsko samoorganiziranje ▪ Međusektorska suradnja ▪ Dugoročan, strateški pogled <p><i>U kriznom kontekstu</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Sektorski odgovor na katastrofu ▪ Sektorski potaknut oporavak 	<p><i>U redovitom poslovanju</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Okvir za djelovanje (organizacijski, stručni, upravljački, pravni) ▪ Hrvatska platforma za smanjenje rizika od katastrofa ▪ Međusektorska suradnja i koordinacija <p><i>U kriznom kontekstu</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Upravljanje odgovorom na katastrofu ▪ Potpora oporavku sektora

U sklopu uspostavljanja solidarne mreže ustanova identificira nacionalne ključne partnere, te s njima tvori *de facto* međusektorsku solidarnu mrežu koja se naziva mreža nacionalnih ključnih partnera. To mogu biti ministarstvo unutarnjih poslova, lokalna uprava i samouprava, vatrogasne jedinice, postrojbe civilne zaštite, nadležna ministarstva (predstavnici vlasnika ili

sektorski nadležna tijela), ministarstvo obrane, stožeri civilne zaštite i druga lokalna, regionalna ili nadležna tijela zadužena za sigurnost i koordinaciju u kriznim uvjetima.

Umrežavanje s ovim nacionalnim ključnim partnerima omogućuje ustanovi u kulturi da ima stalni dvosmjerni kanal za komunikaciju o pitanjima relevantnima za njenu sigurnost i zaštitu u kriznim uvjetima, dostupnost informacija na izvoru te mogućnost utjecaja na aktualna pitanja i donošenje odluka, utjecaj na financiranje aktivnosti, povezivanje i sudjelovanje sa relevantnim međusektorskim projektima povećanja spremnosti i otpornosti, kao i mogućnost brze prilagodbe na društvenim i političkim rizicima, koji mogu utjecati na otpornost ustanove na katastrofe i tako dalje.

Uspostavom (unutarsektorske) solidarne mreže, te uspostavom (međusektorske) mreže nacionalnih ključnih partnera mogu se premostiti brojne prepreke. Međutim, sustav će i dalje imati ograničenja, i neki izazovi prikazani u Tablici 6, iako će biti značajno smanjeni, traže da ih se i dalje uvažava u procjenama rizika, te planovima razvoja i osnaživanja sustava zaštite.

Tablica 6: Usporedni prikaz glavnih izazova sektora kulture i sektora civilne zaštite

<i>Izazovi kulturnog sektora</i>	<i>Izazovi sektora civilne zaštite</i>
<i>U redovitom poslovanju</i> Nedostatak sredstava i ljudi za razvojne programe Administrativni teret Dinamično okruženje	<i>U redovitom poslovanju</i> Nedostatak sredstava i ljudi za razvojne programe Administrativni teret Dinamično okruženje
<i>U kriznom kontekstu</i> Nepostojanje procjene rizika Nepostojanje integriranih sustava i planova zaštite Tehničke, potporne i stručne službe nespremljene za krizne uvjete	<i>U kriznom kontekstu</i> Nepostojanje procjene rizika Nepostojanje integriranih sustava i planova zaštite Tehničke, potporne i stručne službe nespremljene za krizne uvjete

Solidarna mreža može djelomično otkloniti nedostatna financijska sredstva kroz smanjenje troškove zajedničke ciljane nabave određenih roba, radova i usluga koje čine dio spremnosti i otpornosti ustanove. Također, unutar-sektorskom suradnjom (solidarna mreža), te međusektorskom suradnjom (mreža nacionalnih partnera) ustanova ima širok krug partnera s kojima se može lakše prijaviti, sufinancirati i administrirati velike projekte istraživanja, investicija i prilagodbi. U Tablici 7 prikazani su neki izvori financiranja za ustanove u kulturi i za ustanove iz sektora civilne zaštite.

Tablica 7: Odgovarajuće financiranje sustava zaštite predstavlja oblik međusektorske solidarnosti

<i>Financiranje kulturnog sektora</i>	<i>Financiranje sektora civilne zaštite</i>
<p><i>U redovitom poslovanju</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Proračun ▪ Vlastita sredstva ▪ Programi (natječajni za sredstva) ▪ EU projekti ▪ Održivo financiranje (zahtjev države da se sufinancira aktivnostima „na tržištu“) <p><i>U kriznom kontekstu</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Država je osiguravatelj javnog sektora (self-insurance) i pokriva sve nastale štete 	<p><i>Redovito poslovanje</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Proračun ▪ Proračun redovne djelatnosti službe ▪ Sredstva državne pričuve za izvanredne situacije ▪ Programi/projekti ▪ EU projekti (CPI) ▪ Lokalna zajednica ▪ (ne financira se aktivnostima „na tržištu“)

2.3. CJELOVITOST I ODRŽIVOST

Cjelovitost podrazumijeva inkluzivnost i temeljitost postupaka, štice građe i prostora, te sudjelovanje svih ključnih dionika sustava zaštite knjižnične građe u Knjižnici. Cjelovit pristup doprinosi održivom sustavu zaštite. Koncept održivosti zasniva se na ideji da prirodni i ljudski sustavi moraju biti obnovljivi i uravnoteženi da bi trajali, uzimajući u obzir neobnovljivost i ograničenost knjižnične baštine kao resursa. Sustav zaštite knjižnične građe u Knjižnici predviđa četiri glavna segmenta održivosti koja doprinose dugoročnom očuvanju knjižnične građe:

1. Organizacijska održivost potiče međusobne suradnje organizacijskih jedinica unutar Knjižnice u obavljanju aktivnosti/programa zaštite i postizanja zajedničkog cilja. Podrazumijeva postojanje izjave o misiji, planu i programu zaštite i planu o postupanju u nepredviđenim okolnostima, prikladan broj zaposlenika na zaštiti, njihovo obrazovanje i vještine.

2. Održivost tehnologije potiče suradnju u kreiranju, diseminaciji i održavanju tehnologija.

3. Ekonomska održivost podupire ostvarivanje prihoda i ulaganja potrebnih za digitalizaciju i zaštitu. Odnosi se na postojanje poslovnih/financijskih planova za kraće i duže razdoblje, kao i postupka njihovog godišnjeg vrednovanja i dorade. Uključuje i transparentnost poslovanja te osiguranje potrebnih sredstava za kontinuirano odvijanje poslova na zaštiti.

4. Održivost zbirki podrazumijeva osiguravanje trajnosti svojstava pojedinih predmeta i kvalitete zbirki.

Projekt uspostave sustava zaštite knjižnične građe u katastrofama odvija se u pravilu u dvije faze koje se prilagođavaju ustanovi i knjižničnoj građi, složenosti i žurnosti.

U prvoj fazi, koja se općenito naziva „procjena rizika“, provodi se pregled građe obuhvaćene projektom, analiza i pregled objekta i resursa, te analiza i pregled rizika, s prijedlozima za njihovo smanjenje i prevenciju.

U drugoj fazi, koja se općenito naziva „uspostava sustava zaštite knjižnične građe“, provode se aktivnosti i mjere sukladno utvrđenim potrebama u sklopu procjene rizika, a koje doprinose spremnosti, odzivu i oporavku uslijed velikih incidenata i katastrofa, te uključuje uspostavu specifičnih elemenata otpornosti i održivosti sustava zaštite ustanove.

Ove dvije faze ustanova potom integrira u svoje poslovne procedure i integrira s FMC/ISO standardima ustanove (kao dio redovnog poslovanja, pogotovo u sklopu FMC-a), i razvija svoju solidarnu mrežu. Ovaj završni korak je ključan za životnost i održivost sustava zaštite i otpornosti ustanove na velike incidente i katastrofe, a povrh toga, ove mjere i aktivnosti mogu vrlo značajno doprinijeti i osnaživanju raznih aspekata redovitog djelovanja organizacije ustanove.

Cjelovitost se osigurava na prvom mjestu procjenom rizika. U sklopu procjene rizika razmatra utjecaj ugroza i pripadne rizike na knjižničnu građu, kao i na objekte, sustave, posadu te vanjske suradnike i dobavljače ustanove:

- Procjena vanjskih strukturnih i organizacijskih rizika za ustanovu, konkretno domaćeg i međunarodnog zakonodavnog okvira, te relevantnih podzakonskih propisa u području knjižnične djelatnosti, kulturne baštine i sigurnosti

- Procjena unutarnjih strukturnih i organizacijskih rizika za knjižnicu, konkretno temeljenih i operativnih akata, statuta, relevantnih pravilnika i osobito FMC procedura, te internih dokumenata i procjena iz područja sigurnosti i zaštite

- Procjena vanjskih antropogenih i prirodnih rizika za ustanovu, koje su identificirane u sklopu procjene opasnosti od katastrofa za grad i Republiku Hrvatsku, a odnose se na hidrometeorološke, geološko-seizmološke, vojno-obrambene i druge vrste ugroza

- Procjena unutarnjih antropogenih i tehničkih rizika za knjižnicu, vezanih za praktično, operativno djelovanje djelatnika, suradnika, korisnika, stanje i čuvanje štićene knjižnične građe, kao i tehničkih sustava objekta, uz razmatranje povijesti incidenata koji ugrožavaju knjižničnu građu, objekt i sustave ustanove.

Ovakva nelinearna analiza međusobno ovisnih parametara koji se odnose na unutarnje i vanjske ugroze iznosi se u sustavnoj analizi koja identificira, grupira i kvantificira ugroze, te uspostavlja direktni odnos između štićene

knjižnične građe, ugroza i rizika, dajući opće preporuke za uklanjanje ili smanjenje rizika, odnosno za povećanje otpornosti sustava.

U sklopu analize pisani, sustavni i objavljeni dokumenti knjižnice nadopunjuju se usmenim i drugim informacijama koje su dali djelatnici, suradnici ustanove ili koje su prikupljene na ostale odgovarajuće načine, s ciljem sagledavanja svih relevantnih rizika koji se odnose na objekte i knjižničnu građu.

Cjelovitost se također uspostavlja integriranjem stečenih znanja i razumijevanja u interne akte i protokole. U sklopu analize ugroza i izrade pripadne procjene rizika daju se prijedlozi za integriranje određenih mjera u postojeći sustav upravljanja kroz prilagodbu postojećih, te izradu novih internih akata i protokola, što može uključivati:

- Prilagodbe postojećih i izradu novih internih akata i protokola s ciljem postizanja bolje interoperabilnosti s domaćim i inozemnim ključnim partnerima u području knjižnične djelatnosti, kulturne baštine i sigurnosti

- Stručne i upravljačke aktivnosti s ciljem da iskoristi i da se pripremi za postojeće prilike za unapređenje i jačanje otpornosti sustava u kontekstu međunarodnih asocijacija, neposrednog susjedstva te na nacionalnoj i lokalnoj razini

- Prilagodba postojećih ili uspostavljanje novih protokola, planova i ugovornih odnosa s nacionalnim ključnim partnerima, dobavljačima i drugima, radi smanjenja rizika te povećanja otpornosti ustanove u kriznim uvjetima, uključivo uspostavljanje solidarne mreže knjižnice.

Projekt zaštite knjižnične građe ovisi ne samo o formalnom oblikovanju sustava zaštite, već snažno se oslanja na odgovarajuće razumijevanje i usklađenu primjenu sustava zaštite na svakoj razini ustanove. Stoga cjeloviti sustav zaštite nužno uključuje razvoj znanja, vještina i uvježbanosti djelatnika i suradnika ustanove. To se postiže provođenjem niza konzultacija, edukacija, radionica, treninga i vježbi. Njihov je cilj uspostaviti unutarsektorsku i međusektorsku komunikaciju i prijenos znanja između stručnjaka knjižnice i partnera iz djelatnosti i solidarne mreže.

Dodatno, kroz razne oblike konzultacija, edukacija i vježbi (s dvosmjernim učinkom) ustanova prikuplja važne informacije od djelatnika, dobavljača, srodnih ustanova, solidarnih partnera te ključnih nacionalnih partnera. Ove informacije pomažu ustanovi u izgradnji i prilagodbi svojeg sustava zaštite, utjecanju na druge povezane sustave i partnere, te na identificiranje i razvoj učinkovitih rješenja zaštite na raznim razinama i aspektima (materijalni, organizacijski, tehnološki i sl.).

Da bi se postiglo najbolje rezultate, ustanova kroz uključivanje svojih korisnika i partnera u vlastite edukacije (ili pružanje posebnih edukacija partnerima i korisnicima) nastoji postići odgovarajuću vidljivost i razumijevanje

u vlastitim redovima djelatnika i u svojem okruženju, kako bi se u slučaju kriznih uvjeta moglo učinkovito i brzo djelovati, te brzo oporaviti.

Slično kao i s djelatnicima, suradnicima i dobavljačima, za uspješno djelovanje sustava zaštite ustanove ključno je uspostaviti odgovarajući dvosmjerni odnos s nacionalnim ključnim partnerima u području knjižnične i srodnih djelatnosti, kulturne baštine, s visokim obrazovanjem, lokalnom zajednicom i partnerima iz područja djelovanja u kriznim uvjetima i sigurnosti. Osnovne uloge i zadaće nacionalnih ključnih partnera su prikazane u Tablici 8.

Tablica 8: Cjelovitost podrazumijeva razumijevanje dionika, te njihovih uloga i zadaća u sustavu

<i>Zaštita u sektoru kulture</i>	<i>Zaštita u sektoru civilne zaštite</i>
<p><i>U redovitim uvjetima</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Praćenje stanja knjižnične građe ▪ Preventivne aktivnosti i mjere ▪ Smanjenje rizika ▪ Povećanje otpornosti ▪ Postizanje spremnosti ▪ Razvoj sustava zaštite ▪ Planiranje oporavka <p><i>U kriznim uvjetima</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Aktiviranje sustava zaštite ▪ Solidarna potpora ▪ Oporavak ▪ Dokumentacija (o knjižničnoj građi) 	<p><i>U redovitim uvjetima</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Makro procjene rizika ▪ Kanal i okvir za razvoj otpornosti ▪ Razvoj interoperabilnosti ▪ Stručna potpora partnerima i sustavima <p><i>U kriznim uvjetima</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Neposredna potpora u zaštiti i spašavanju – prema prioritetima (!)
<p><i>Osobito važno u sektoru kulture</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Uspostaviti SUSTAV zaštite u kriznim uvjetima ▪ Provoditi kontinuiranu procjenu rizika ▪ Valorizacija /utvrđivanje svojstva knjižničnog dobra i prioretiziranje građe ▪ Jasna odgovornost, nadležnost i vodstvo ▪ Postizanje spremnosti i vježba ▪ Umrežavanje (solidarna mreža) ▪ Pasivni (contingency) ugovori ▪ Komunikacija 	<p><i>Osobito važno u sektoru civilne zaštite</i></p> <p><i>U redovitom poslovanju</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Priprema kvalitetnih informacija/podataka o: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Rizicima ▪ Spremnosti, kapacitetima ▪ Potrebama ▪ Planu oporavka/ postizanja kontinuiteta ▪ Planiranje kapaciteta, aktivnosti, poznavanje sektora za odgovarajuće postupanje/upravljanje

Razvoj ovih odnosa ostvaruje se kroz zajedničke edukacije, suradnje i razmjene, vježbe i slične aktivnosti, te ga je u nekim slučajevima poželjno regulirati kroz poseban ugovor o suradnji. Zajedničke edukacije i usklađeni obrazovni sadržaji, te zajednički projekti i vježbe, kao i konvergentni strateški i operativni planovi, doprinose interoperabilnosti među partnerima, učinkovitosti i sinergijskim učincima prilikom preventivnih aktivnosti, odziva i pri oporavku.

Suradnja s nacionalnim ključnim partnerima i drugim suradnicima može doprinijeti održivosti sustava zaštite u kriznim uvjetima kroz razne aktivnosti kojima se osnažuje sustav i djelatnost, razvijaju aktivnosti te povećava vidljivost, relevantnost i utjecaj knjižnice u lokalnoj i široj zajednici, te kojima se ustanova na nove načine povezuje sa svojim postojećim i stvara nove korisnike, ujedno osnažujući i dodajući novu dimenziju i relevantnost odnosima s postojećim korisnicima.

Cjelovitost i solidarnost postižu se umrežavanjem, dijalogom i razmjenom stručnjaka i odgovornih osoba unutar pojedinog sektora, kao i između sektora. Neki potencijalni suradnici i partneri u tom smislu navedeni su u Tablici 9.

Tablica 9: Cjelovitost podrazumijeva umrežavanje

<i>Mreža stručnjaka i potpore u sektoru kulture</i>	<i>Mreža stručnjaka i potpore u sektoru civilne zaštite</i>
Ministarstva / nositelji vlasničkih prava <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ministarstvo kulture RH ▪ Ministarstvo znanosti i obrazovanja RH Strukovne udruge <ul style="list-style-type: none"> ▪ ICOMOS, ICRROM, ICOM, IFLA, ICA, ICARUS, IADA, FIAF, ACE, EBNA, EAG... ▪ HKD, HMD, HAD i druge domaće i inozemne strukovne udruge u području zaštite kulturne baštine	Krovno ministarstvo <ul style="list-style-type: none"> ▪ MUP – Ravnateljstvo civilne zaštite Odjel za kritičnu infrastrukturu i kulturnu baštinu <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ministarstvo obrane ▪ Ured za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba <ul style="list-style-type: none"> ▪ Hrvatska platforma za smanjenje rizika od katastrofa domaće i inozemne strukovne udruge i društva u području civilne zaštite

Nakon inicijalnih edukacija, radionice i vježbe je potrebno održavati barem jednom godišnje. Ukoliko se radionica i vježba održavaju prvi put po uspostavi cjelovitog sustava, preporučuje se da one zajedno traju ukupno jedan dan (ili dva dana uzastopce u trajanju po pola dana), dok se narednih godina mogu skratiti na ukupno pola dana, te je potrebno da sudjeluju svi zaposlenici, bez obzira na radno mjesto.

Kroz radionicu i vježbu djelatnici i druge osobe odgovorne za provedbu mjera zaštite od velikih incidenata i katastrofa upoznaju se s provedbenim aspektima preventivnih i zaštitnih aktivnosti i mjera, testiraju i optimiziraju njihovu provedivost, te doprinose daljnjem razvoju procesa.

Provođenje potpune revizije procjene rizika i otpornosti preporučuje se najmanje jednom u dvije godine, odnosno češće ukoliko dođe do značajnih promjena vezano za predmetnu knjižničnu građu te objekte i pripadne sustave, kao i neposredno nakon većeg incidenta.

Parcijalna revizija procjene rizika i otpornosti provodi se u slučaju značajnih tehničkih, organizacijskih i drugih incidenata, te u slučaju manjih, značajnih izmjena vezano za sadržaj čuvane građe, promjena lokacije ili uvjeta čuvanja, promjene vezane za strukturu ili korištenje objekata i sl.

3. ZAKLJUČAK

Sustavni pristup upravljanja zaštitom zahtijeva praćenje i procjenu stanja i rizika/potreba, ali i mogućnosti u ostvarivanju ciljeva zaštite, utvrđivanje brojnih i međusobno povezanih procesa u djelatnosti zaštite, uvjeta pod kojima se ti procesi ostvaruju, osiguravanje potrebnih resursa, praćenje i analizu odvijanja procesa te njihovo stalno poboljšavanje.

Uspostava i održavanje sustava zaštite knjižničnog fonda od katastrofa je nadasve složen proces, koji traje barem dvije godine. To je možda i ponajmanje tehnički proces, jer se njegovi glavni izazovi odnose na održivo i učinkovito upravljanje sustavom kako u redovnim tako i u kriznim uvjetima. Cilj takvog upravljanja je uspostaviti sustav koji je otporan na velike unutarnje i vanjske ispade sustava i okruženja – katastrofe.

Postoje tri glavna koncepta koji čine svjetionik te omogućavaju navigaciju pomoću koje uprava ustanove može usmjeravati svoje aktivnosti prema uspješnoj implementaciji sustava zaštite knjižničnog fonda, a to su: interoperabilnost, solidarnost i cjelovitost koje su možda prvenstveno prepoznate u kontekstu kriznih uvjeta koji zahtijevaju ono najbolje od zahvaćenih ustanova kako bi preživjele.

Praćenje ova tri koncepta pomaže u triangulaciji i ocjeni aktualnog stanja sustava zaštite knjižnične građe ustanove, te sustavnom i održivom upravljanju rizicima od katastrofa.

Ova tri ciljna koncepta jednako tako leže i u temelju redovitog poslovanja svake suvremene, održive i društveno relevantne knjižnice.

Challenges in establishing a sustainable library collection protection system in the case of National and University Library in Zagreb

Abstract

By establishing and developing the material protection system of the National and University Library in Zagreb (hereinafter referred to as the Library) in the conditions of a crisis, the Library recognizes and confirms that the success of the Library's work is directly related to its success in protecting and securing the availability of material, and that through its research and presentation to the public contributes to the identity, innovation and community development at local / regional and national levels.

The Crisis Management System is a set of continuous, integrated and networked activities, protocols, information, resources and collaborators that ensure the effective utilization of all available resources to achieve the highest possible level of security of the Library's material and of the institution's resilience to threats. Assessment of vulnerability, risk and resilience assessment, as well as identifying the best opportunities to increase the resilience of materials to crisis conditions, increases the level of readiness of the Library for the expected critical conditions.

The main objective of the Library's written heritage protection system, both in crisis and in the ordinary course of business, is to minimize deviations from benchmarks and conditions that describe the recommended conditions for preserving and protecting its library holdings and cultural heritage.

Another objective of the material protection system is to increase the resilience of the Library in order to reduce the frequency and likelihood of deviations from the benchmarks in regular and critical conditions, and to minimize losses and costs, as well as the unavailability of material or services.

Considering that the space of the building is used by a large number of beneficiaries, it is necessary to harmonize the procedure and the obligation to participate in the system of protection of the Library's materials in regular and critical conditions.

Sustainability of the system is aimed at reducing operational costs, conducting activities that are not harmful to persons, living and working space and the environment, increasing the efficiency and focus of business processes on results, creating domestic and foreign solidarity partnerships, holding workshops, seminars, trainings, exercises and national and international conferences, etc.

Key words: protection management, resilience, critical conditions, disaster, national library.